

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УМАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПАВЛА ТИЧИНИ
Факультет соціальної та психологічної освіти
Кафедра психології**

Козіненко Ірина Петрівна

**ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ ОПТИМІЗАЦІЇ СПІЛКУВАННЯ БАТЬКІВ З
ДІТЬМИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ**

спеціальність 053 Психологія

РЕФЕРАТ

магістерської роботи
за освітньо-професійною програмою
«Психологія»

Науковий керівник: *кандидат
психологічних наук, доцент,
Вахоцька Ірина Олександрівна*

Умань – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1	
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ	
СПІЛКУВАННЯ БАТЬКІВ З ДІТЬМИ	7
1.1. Проблема спілкування в контексті сучасного розвитку психології...	7
1.2. Специфіка спілкування в період дошкільного дитинства.....	23
1.3. Співвідношення спілкування і ставлення батьків до дитини-дошкільника	32
РОЗДІЛ 2	
ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ВИВЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ	
СПІЛКУВАННЯ БАТЬКІВ З ДІТЬМИ-ДОШКІЛЬНИКАМИ.....	53
2.1. Етапи та організація емпіричного дослідження	53
2.2. Психологічні особливості спілкування батьків з дітьми дошкільного віку.....	54
2.3. Регулятивні функції батьківського ставлення до розвитку особистості та формування поведінки дитини дошкільного віку.....	78
2.4. Рекомендації щодо оптимізації процесу спілкування дорослих з дітьми дошкільного віку.....	85
ВИСНОВКИ	111
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	114
ДОДАТКИ	124

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Провідне місце в формуванні особистості дитини належить родині, де головною умовою особистісного та психічного розвитку дитини виступає спілкування з батьками.

У сучасних умовах українська сім'я досить часто не має змоги належним чином реалізувати виховну функцію через низку об'єктивних і суб'єктивних чинників (економічна криза, зміна умов життя, переоцінка суспільних та особистісних цінностей, негативні зміни в сім'ях, зокрема зниження її інтегративності, конфліктні стосунки подружжя, порушення емоційних зв'язків між батьками і дитиною), що зрештою призводить до серйозних порушень особистісного розвитку дитини.

У працях вітчизняних і зарубіжних учених А.Я. Варги, В.І. Гарбузова, В.М. Дружиніна, О.І. Захарова, О.Г. Сіляєвої, О.О. Смирнової, В.В. Століна, В.М. Целуйко, Т.С. Яценко, Д. Боумрид, С. Броді, С. Ньюберга, Р. Селмана, А. Роє та інших наведено результати досліджень залежності процесу формування особистості дитини від стилю виховання в родині, батьківського ставлення, стилів родинного спілкування.

Встановлено, що в сім'ях, де панує атмосфера взаєморозуміння, співробітництва, відповідальності, гуманності, діти мають менше порушень фізичного, фізіологічного та психічного розвитку, проблем у спілкуванні з оточенням, і навпаки, порушення стосунків батьків з дітьми призводить до формування цілої низки негативних явищ.

Важливим аспектом сучасних досліджень залишається розробка психологічної концепції спілкування в умовах родинної взаємодії в дошкільному дитинстві, яка передбачатиме інтеграцію досвіду результатів досліджень вікової та педагогічної психології, психології спілкування, психології сім'ї та міжособистісних стосунків.

Концептуальні основи розробки проблеми спілкування пов'язані з працями Б.Г. Ананьєва, О.О. Бодальова, Л.С. Виготського, Г.С. Костюка,

О.М. Леонтьєва, Б.Ф. Ломова, В.М. М'ясищева та інших психологів, котрі розглядали спілкування як важливу умову формування особистості.

Класичні дослідження онтогенезу спілкування в галузі дитячої психології, зокрема М.І. Лісіної, розкривають закономірності зв'язку форм і засобів спілкування дитини дошкільного віку з дорослими. При цьому наголошується на вирішальному впливі форм спілкування на становлення провідних видів діяльності (О.В. Запорожець, М.М. Поддьяков, Д.Б. Ельконін), що дає змогу вважати механізми розвитку спілкування найважливішими спонукальними силами психічного розвитку дитини.

Визначальна роль сім'ї, а саме ставлення батьків до дитини та стилю сімейного виховання у формуванні особливостей психіки та поведінки дошкільника підкреслювалося в дослідженнях О.Є. Алексеєнко, Е.Г. Ейдемільера, С.Є. Кулачківської, О.І. Пенської, Т.О. Піроженко, О.О. Смирнової, А.С. Співаковської, Т.М. Титаренко, Л.Д. Шнейдер та інших.

Вплив стилю спілкування дорослого на особистісний розвиток дитини, зокрема її емоційну сферу, був предметом вивчення Г.М. Бреслава, О.М. Дяченко, В.А. Кожевникова, А.Д. Кошелєвої, Г.П. Лаврентєвої, В.О. Лабунської, Я.З. Неверович, Є.В. Суботського та інших. Досліджувалася ця проблема і вітчизняними вченими-психологами О.Л. Кононко, В.К. Котирло, С.О. Ладивір, Ю.О. Приходько та іншими.

Як зазначають І.Д. Бех, М.Й. Боришевський, О.Я. Савченко, Н.В. Чепелева, Т.К. Чмут, гуманізації стосунків у родині сприяє особистісно орієнтований підхід. Упровадження основних його принципів (прийняття, розуміння, визнання) наповнює стосунки морально-духовними цінностями, стимулює дитину до вільного вибору, творчості, забезпечує необхідні умови для оптимального фізичного, розумового, емоційно-вольового, морального та соціального розвитку, для формування здатності до самореалізації та шанобливого ціннісного ставлення до себе й оточуючих.

Тому в руслі сучасної гуманістичної парадигми виховання й освіти особливої актуальності набуває формування суб'єкт-суб'єктних взаємин між батьками та дітьми (В.В. Андрієвська, Г.О. Балл, О.М. Корніяка, В.У. Кузьменко, Т.О. Піроженко та інші). Водночас чинна сьогодні практика психолого-педагогічної організації стосунків батьків з дітьми дошкільного віку вимагає постановки й розв'язання низки питань, пов'язаних переважно з оптимізацією батьківсько-дитячих взаємин.

Отже, актуальність порушеної проблеми визначається необхідністю визначення психологічних умов оптимізації спілкування батьків з дітьми-дошкільниками, впровадження ефективних засобів психологічного впливу, гармонізації стосунків у сім'ї в цілому, втілення у процес спілкування особистісно орієнтованого підходу.

Теоретична й практична вагомість обраної проблеми та її недостатня розробка у психолого-педагогічній літературі й обумовили вибір теми дослідження – **“Психологічні умови оптимізації спілкування батьків з дітьми дошкільного віку”**.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність психологічних умов оптимізації спілкування батьків з дітьми дошкільного віку.

У відповідності до поставленої мети визначено такі **завдання дослідження:**

1. Здійснити теоретичний аналіз особливостей процесу спілкування батьків з дітьми дошкільного віку.
2. Визначити комплекс методик, спрямованих на вивчення особливостей спілкування батьків з дітьми дошкільного віку.
3. Виявити вплив батьківського ставлення на процес спілкування в родині.
4. Обґрунтувати психологічні умови, що забезпечують оптимізацію процесу спілкування батьків з дітьми-дошкільниками.
5. Розробити методичні рекомендації для батьків з метою оптимізації їх

взаємин з дітьми дошкільного віку.

Об'єкт дослідження – процес спілкування батьків з дітьми-дошкільниками.

Предмет дослідження – психологічні умови оптимізації процесу спілкування батьків з дітьми дошкільного віку.

Методи дослідження. Для розв'язання завдань, досягнення мети та перевірки гіпотези дослідження було використано комплекс методів: *теоретичних*: аналіз, порівняння, класифікація та узагальнення відповідних джерел; *емпіричних*: спостереження, анкетування, бесіди, тести, аналіз продуктів діяльності, психолого-педагогічний експеримент.

На різних етапах дослідження було використано різноманітні методики: діагностика типу батьківського ставлення (тест-питальник А.Я. Варга та В.В. Століна); встановлення ціннісних орієнтацій батьків (методика “Ціннісні орієнтації” М. Рокича); графічна методика ДДЛ (“Дім – Дерево – Людина”); елементи візуально-вербальної методики Р. Жиля.

Теоретичне значення роботи полягає у тому, що визначено комплекс методичних засобів оптимізації спілкування батьків з дітьми; обґрунтовано критерії психологічно оптимального спілкування (особистісно-діалогічний стиль спілкування, безумовне позитивне ставлення до дитини, суб'єкт-суб'єктна стратегія взаємодії), показники та рівні прояву ефективності спілкування батьків з дошкільниками (високий, середній, низький); виявлено психологічні умови оптимізації спілкування батьків з дошкільниками (формування в батьків прийомів ефективної комунікації, активізація дії перцептивних механізмів спілкування у батьків, розвиток конструктивних способів взаємодії батьків з дітьми); розроблено програму спостережень “Особливості спілкування батьків з дітьми дошкільного віку”; зафіксовано феномен “надмірних очікувань” батьків у ставленні до дитини-дошкільника;

Практичне значення роботи полягає, передусім, у тому, що здійснено теоретичний аналіз особливостей процесу спілкування батьків з дітьми дошкільного віку, визначено комплекс методик, спрямованих на вивчення

особливостей спілкування батьків з дітьми дошкільного віку, виявлено вплив батьківського ставлення на процес спілкування в родині.

База дослідження. Дослідження здійснювалося на базі ДНЗ № 1 м. Умань. Вибірку склали 20 родин, які мали дітей дошкільного віку (5-6 років).

Апробація та впровадження результатів дослідження здійснювалися на IX-тій Всеукраїнській науковій Інтернет-конференції (Умань, 29-30 жовтня 2020 року) «Наукові психологічні дослідження і розробки молодих вчених».

Структура й обсяг магістерської роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, та додатків

ВИСНОВКИ

У магістерській роботі здійснено теоретичний аналіз, методологічне обґрунтування й експериментальне розв'язання проблеми оптимізації спілкування батьків з дітьми дошкільного віку; визначено критерії та рівні психологічно оптимального спілкування; з'ясовано психологічні умови оптимізації процесу спілкування.

1. Характер міжособистісних стосунків батьків з дитиною дошкільного віку визначає позитивні або негативні зміни в її розвитку. Близькість, глибина, діалогічний і безконфліктний характер такої взаємодії сприяє розвитку гармонійної особистості, а авторитаризм, відчуження і конфлікти – формуванню її дисгармонійного типу.

2. Тип батьківського ставлення реалізується виключно в процесі спілкування і має такі складові: когнітивний компонент передбачає психологічні знання батьків про сутність та особливості спілкування з дитиною, зокрема про особливості власного стилю; перцептивно-рефлексивні здібності батьків (ідентифікація, рефлексія, емпатія), що дозволяють встановлювати контакти з дитиною, адекватно пізнавати та розуміти її внутрішні стани, а також власне ставлення до дитини; емоційний

компонент, який характеризує різноманітні почуття до дитини, ставлення до неї, співучасть; поведінковий компонент, що передбачає сформованість у батьків умінь та навичок ефективного використання різноманітних способів спілкування, встановлення суб'єкт-суб'єктних взаємин, застосування конструктивних стратегій взаємодії та ефективних засобів виховного впливу.

Батьківське ставлення впливає на вибір стилю спілкування батьків з дітьми, формування психологічних особливостей дошкільника. Батьки з авторитарного-монологічним стилем спілкування застосовують жорсткі форми наказів та розпоряджень, часто використовують зауваження і покарання, уникають можливостей вислухати дитину, дати пораду, емоційно підтримати, прийняти її позицію, часто бувають непослідовні у вимогах до дитини. З іншого боку, батьки з особистісно-діалогічним стилем спілкування приймають дитину такою, якою вона є, оцінюючи її як рівноправного партнера, співучасника, надають перевагу позитивній оцінці вчинків дошкільника, заохочують, підтримують його у прагненні досягти успіху, а в сім'ях переважають дружні та теплі стосунки.

3. Найбільш доцільним в оптимізації процесу спілкування є застосування особистісно орієнтованого підходу в родинну взаємодію. Впровадження основних ідей та принципів такого підходу в родинне спілкування гармонізує сімейні стосунки, обумовлює вибір батьками психологічно оптимального спілкування, сприяє в цілому всебічному розвитку дитини.

4. Спеціальна організація процесу спілкування батьків з дитиною на основі особистісно орієнтованого підходу створює сприятливі умови для її психічного і фізичного розвитку. Критеріями визначення рівня прояву психологічно-оптимального спілкування батьків з дітьми є особистісно-діалогічний стиль спілкування (гуманістична настанова, вміння батьків застосовувати ефективні технології спілкування; безумовне позитивне ставлення до дитини (готовність батьків до усвідомленого ставлення, прийняття дитини, емпатія, здатність до рефлексії); суб'єкт-суб'єктна

стратегія взаємодії (підтримка дитини, рівноправність позицій, співробітництво, уміння застосовувати конструктивні способи подолання проблемних ситуацій, використовувати ефективні засоби виховного впливу). Ступінь прояву психологічно оптимального спілкування характеризується високим, середнім і низьким рівнями, що визначаються відповідно до рівня сформованості та систематичності прояву названих вище критеріїв.

5. Психологічними умовами, що дозволяють підвищити ефективність процесу родинного спілкування з метою його оптимізації, є сформовані в батьків прийоми ефективної комунікації (безумовне прийняття дитини, активне та емпатійне слухання, діалог, зворотній зв'язок, використання батьками невербальних засобів спілкування) та конструктивні способи взаємодії батьків з дітьми (мотиваційно-ціннісне ставлення, авторитетно-довірливі стосунки, позитивна емоційна підтримка, суб'єкт-суб'єктна стратегія взаємодії), розвинені перцептивно-рефлексійні здібності батьків (ідентифікація, рефлексія, емпатія).

Викладені в дослідженні теоретичні та експериментальні результати не претендують на вичерпне розв'язання проблеми оптимізації спілкування батьків з дітьми дошкільного віку.